

BOGÁRDI JÁNOS – MIZSEI ZOLTÁN – TÓTH GERGELY
Landscape, soundscape, waterscape
 EGY JÖVŐBE MUTATÓ REGIONÁLIS FEJLESZTÉS
 ALAPELVEINEK VÁZLATA

Miről is beszélünk?

A magyar nyelvű olvasók talán megrökönyödéssel veszik tudomásul, hogy az angol nyelv szemmel láthatóan egyre több határt lép át és immáron a *Vasi Szemlét* sem lehet angol értelmező szótár nélkül megérteni. Ezért szeretnénk rögtön a cikk elején azzal a magyarázattal szolgálni, ami talán enyhébb ítéletre ösztönzi majd az olvasókat. Bármelyik angol–magyar szótárt is ütnénk fel, pillanatok alatt szolgál a táj és tájkép szavakkal, mint a landscape magyar megfelelői. Viszont, ha a szó cselekvésre vonatkozó (igei) formáját keressük (landscaping), akkor a parkosítás, vagy a tereprendezés fogalmi bukkannak fel, míg például a tájgazdálkodás (landscape management) alapvetően mint mezőgazdasági fogalom értelmezhető. Ha átvitt értelemben mindazt, ami egy tájat akár esztétikailag, akár gazdaságilag jellemez, illetve mindazt, amit bármely hasznosításnál, átformálásnál, vagy épp a tájkép megőrzésénél figyelembe akarunk venni, és egy szóban próbálnánk összefoglalni, könnyen zavarba jönnénk. Mégis, ha a táj fizikai megjelenését, funkcionálitását és kulturális–lelki aspektusait – amihez az épített környezet is hozzá tartozik – szélesebb kontextusba helyezve szeretnénk egyszerűen, egy szóval megragadni, az alapvetően tájat, tájképet jelentő angol landscape-pel sikerülhetne ezt a legjobban megtenni.

A soundscape szót talán kevésbé ismerjük, bár eredete az 1950-es évekre nyúlik vissza, ekkortól kezdik el használni első-

sorban egy-egy város hangji környezetének leírása kapcsán. Zenetanárok, zeneszerzők és várostervezők együttgondolkodása indul el, amely legalább annyira ökológiai, mint zeneművészeti. Így a terminus, mint „hangtáj” értelmezhető, s az 1970-es évektől már önálló diszciplína saját terminológiával, kutatási módszerrel, valamint művészeti formákkal. Ide tartozik a soundwalking, ami egy adott (városi) tér bejárásával együtt alkotott, vagy éppen a helyszínen születő akusztikai élmény-együttest jelenti, de soundscape-nek tartják azokat az elektroakusztikus kompozíciókat is, amelyek a zenét nem mint dramatikus eseményként, hanem inkább statikus, leginkább hangszínében, hangképében változó jelenségként mutatják be.

A soundscape eredendően ezért inkább az épített és természetes környezet akusztikai jellemzőinek összefoglaló neve, vagyis magába foglalja egy tájegység hangjainak és visszhangjainak hallószervünkön át való érzékelését. Mindezek feltérképezése, hangfelvételekben rögzített rendszerezése és bemutatása, a kutatási eredmények alapján ajánlásokban való megfogalmazása kihatással lehetnek az adott táj élhetőbb jelenére és jövőjére. Tovább tágítva a fogalmat: a soundscape jellemezheti egy tájegység vagy régió kulturális, társadalmi „hangjait” is, akár harmóniára vagy éppen diszsonanciára gondolunk. Sőt, egészen elemelkedve az akusztikus szférától a tájegység történelmét, örökségét, szellemi kisugárzását is jellemezhetjük a soundscape gyűjtőfogalommal. Hasonlóan a tájjal kapcsolatos

Kőszeg, Hangzó Város Fesztivál (Fotó: Ismeretlen, 2019.)

fogalomkört leíró landscape-hez, úgy gondoljuk, hogy a soundscape a legpregnánssabb fogalom, amelyik egy szóban összefoglalja egy régió intellektuális, kulturális, politikai, egyszóval társadalmi rezdüléseit.

A waterscape szót a Merriam Webster értelmező szótár¹ vízi, vagy tengeri látkép-ként definiálja. Nos, ha már a címben szereplő waterscape-t lefordítanánk, akkor mi a „vítájkép” és nem „vízlátkép” mellett törnénk lándzsát.

Természetesen a víz, bármilyen megjelenési formájában jelentkezik is, a tájkép szerves része. A waterscape szóval a víz két fontos szerepét kívánjuk hangsúlyozni.

Azokat a tájakat, amelyeknek fő jellemzője a víz jelenléte, e tény miatt waters-

cape-nek nevezzük. Ide sorolhatók nagyobb vízfolyások völgyei, a szigetek, az egymáshoz kötődő tavak rendszere, a folyódelták, de a mocsaras vizes élőhelyek is. A waterscape elnevezés nem sajátítja ki a tájat a víz számára, hanem a víz tájformáló szerepét, tájképi dominanciáját és a tájkép többi elemével való összefonódását hangsúlyozza.

Ezen a szerepen túl a víz nemcsak az adott tájegység markáns része, hanem – főleg vízfolyások esetén – több, egymást követő, vagy akár távol eső tájképek összekötő kapcsa is. Cseppfolyós halmazállapota, oldó és szállítóképessége révén a vízfolyások mentén megfogalmazható területek között egy bizonyos függőségi viszonyt is létrehoz. Hazánkban elsődlegesen a Duna völgye, a Tisza holtágaival és a Tisza tóval, a Duna kisalföldi belső szá-

1 Webster's Third New International Dictionary. Ed. in chief Philip Babcock Gove. Springfield, Mass., 1980. 2662 p. (A Merriam-Webster)

razföldi deltája – a Szigetközzel és Hansággal – és tavaink környékei nevezhetők waterscape-nek. A Balaton, dacára, hogy állóvíz, mégis döntő összekötő és tájformáló faktor az északi és déli partvidékek integrációjában.

Miért nem „Tájkép–hangkép–vízkép”?

A fentebb röviden értelmezett három szó, landscape, soundscape és waterscape nem csak azért maradtak meg angol szóként, mert az itteni értelmezésnek talán legjobban megfelelő magyar fordítások nem az alcímbe sugalmazott három többé-kevésbé frappáns szóhoz, hanem inkább a táj formája, táj hangjai és víztáj szavakhoz vezetnének.

Ezen felül egy tudatos tudományos márkaépítésről van szó (újmagyarul „branding”), amit ugyan magyarországi esettanulmányokban – elsősorban pannon tájegységek példáin – kívánunk kidolgozni, de ugyanakkor a nemzetközi „tudományipiacon” is meg kell majd állja a helyét.

Mindezek mellett törekvéseink között szerepel az új, komplex megközelítés részlemeinek tudományos és köznyelvi nomenklatúrába illeszkedő magyar szavakkal történő kifejezése. Egyelőre azonban úgy véljük, hogy az alább ismertetendő új koncepció könnyebben értelmezhető a landscape–soundscape–waterscape hármásában.

Miért van szükség a landscape–soundscape–waterscape koncepcióra?

Már a 20. század utolsó évtizedeiben nyilvánvalóvá vált, hogy a természeti javakkal való gazdálkodás és a régiók bármilyen léptékű fejlesztése nem lesz fenntartható, ha

a javasolt beavatkozások a fejlődés egyes tényezőit egymástól elkülönítve veszik figyelembe. A tervek és azok megvalósításához szükséges intézkedések, az infrastruktúra és az egyéb műszaki megoldások általában egy tradicionális, technikai orientációjú szakmai rendszerbe beágyazva lettek megvitatva és kidolgozva. Egy olyan folyamat során, amelyben az érintettek szava és véleménye keveset számított. Ez az ún. fentről lefelé (top down) irányuló tervezési és kivitelezési gyakorlat a pluralisztikus demokratikus társadalmak keretein belül ugyancsak időtlen. A fent említett hármas „scape” koncepció terminológiáját folytatva mondhatjuk, hogy a tradicionális fejlesztési paradigmák a soundscape-t mint a tervezés és kivitelezés szerves részét majdhogynem teljesen elhanyagolták.

Az egymástól elkülönült törekvések megvalósítási gyakorlatának hátrányait számos kezdeményezés igyekezett és igyekszik kiküszöbölni. A vízgazdálkodás példájával élve az ún. integrált vízgazdálkodás eszméje már több mint 3 évtizedes múltra tekinthet vissza.² Egyes források még régebbre teszik ennek eredetét, de a törekvések gyakorlati megvalósítására nemigen került sor az 1990-es évek kezdete előtt. Az integrált vízgazdálkodás alapelve szerint a víz különböző megjelenési formáira, a különböző használati célokra és azok érdekelőire összpontosít, míg az ezekkel összefüggő egyéb természeti és társadalmi folyamatokat ugyan explicit, de mint a vízügyi feladat megoldásának mellékfeltételét veszi figyelembe. Ez a sokféleképpen értel-

2 *Ibisch, Ralf B. – Bogardi, Janos J. – Borchartd, Dietrich: Integrated water resources management. Concept, research and implementation. In: Integrated water resources management. Concept, research and implementation. Ed. Dietrich Borchartd, Janos J. Bogardi, Ralf B. Ibisch. Cham, [2016]. 3–32. p.*

mezhető megfogalmazás jelzi, hogy az integrált vízgazdálkodás erősen eset-függő. Az integrált tájgazdálkodás szintén túlmutat a természeti elemek egy adott hasznosítási formára való alkalmasság szempontjain, és figyelembe veszi mindazokat a tényezőket – pl. a gazdasági, a társadalmi és a környezeti elemeket, illetve ezek hatásait – is, amik az eredeti megvalósítási elképzelésekkel kapcsolatban álltak. Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) 1976-ban közreadott földértékelési irányelve³ már ilyen szemléletet tükröz, amikor az alábbi elvárásokat fogalmazza meg:

- A táj adottságai (alkalmassága) a földhasználat céljával összefüggésben vizsgálандók.
- Az értékelésnek figyelembe kell venni a különböző típusú földeken szükséges beruházási (input) és nyereségi (output) tényezőket. (Anyag, energia és egyéb ráfordítások és nyereségek.)
- A speciális igényeknek megfelelően szükség van a különböző szakterületeken dolgozó szakemberek (ún. ökológus, pedológus, agrármérnök, közgazdász stb.) együttműködésére.
- Az értékelésnek a vizsgált terület egyéni sajátosságainak messzemenő figyelembevételével kell folynia. Az természetes, hogy a földhasználati javaslatnak reálisnak kell lenni, ennek érdekében helyi társadalmi–gazdasági tényezők is figyelembe veendőek a komplex tanulmány készítésekor.
- A megfelelő földhasználat egyben fenntartható földhasználatot is jelent.

A közel fél évszázada közreadott FAO-irányelvek ellenére az integrált tájgazdálkodás gyakorlati megvalósítására irányuló

törekvések legtöbbször csupán a mezőgazdasági és az ökológiai szempontok integrálását célozták meg, s csak ritkán érvényesültek bennük a tájban élők kulturális és lelki igényei. Úgy tűnik, a holisztikus szemlélet kiteljesedésére még várni kell. A FAO legújabb *landscape for life* (Táj az életért) kiadványa is a tájgazdálkodás fenntartható élelmiszertermelési prioritását tükrözi.⁴ Természetesen az ökológiai szempontok figyelembe vételétől nem lehet eltekinteni, ahogy a természeti erőforrások jellegéhez alkalmazkodó hatékony tájhasznosítástól sem. Ennek kell a hagyományokban gyökerező, az újításokra nyitott, az esztétikai és egyéb szempontokkal – a helyi társadalmi csoportok és az adott területre látogatók legkülönfélébb igényeiből levezetett tájhasználati gyakorlatokkal – kiegészülnie, egy valóban integrált tájgazdálkodás érdekében.

Hasonló a helyzet az integrált vízgazdálkodással is. Míg a vízgazdálkodás szakmai képviselői integrált vízgazdálkodáson a felszíni és felszín alatti vizek kapcsolatának figyelembevételét, a felhasználó szektorok vetélkedő igényeinek fedezését és az ökoszisztémák egészségének szimultán történő biztosítását igyekeztek megvalósítani, az érdekelt és érintett polgárok számára az integráció sokkal inkább azt jelentette, hogy mennyire hallgatták meg kéréseiket, véleményüket, illetve mennyire tudták az eredményt befolyásolni vagy megakadályozni.

A soundscape figyelembevétele itt elsősorban nem Johann Strauss *Kék Duna* keringőjét, Dankó Pista Tiszáról szóló nótáit, vagy Smetana *Moldva* című szimfonikus költeményét, hanem a land- és waterscape lakói akaratának hangos meg-

3 A Framework for Land Evaluation. = FAO Soils Bulletin, 1976. 76 p.

4 Landscapes for life. Approaches to landscape management for sustainable food and agriculture. Rome, FAO, 2017. 47 p. <http://www.fao.org/3/i8324en/i8324en.pdf> (Megtekintve: 2021. július 9.)

Szigetköz (Fotó: Tóth Gergely, 2021.)

nyilvánulását jelenti. (Nota bene, az előbb említett zenei drágakövek waterscape-hez kötődése jelzi a táj és víz esztétikai és érzelmi fontosságát.)

Az érintettek érdekei és értékrendje, még ha figyelembe is lennének véve, ilyen helyzetben már csak azért is nehéz, mert még egy kisebb ország esetében sem számít mindenki az adott vízgazdálkodási terv vagy beavatkozás érintettjének. Még akkor sem, ha olyan civil szervezetek is akadnak, amelyek magukat automatikusan bárhol, bármilyen érintett terület autentikus képviselőjének tekintik, és úgy tevékenykednek, mintha ez valóban teljességgel így lenne.

A gyakorlatban való alkalmazással kapcsolatos problémák dacára a 2015-ben az Egyesült Nemzetek Közgyűlésén⁵ elfoga-

dott fenntarthatósági célok között, mint a vízre vonatkozó 6. számú fenntarthatósági cél egyik alcélja (target) az, hogy az integrált vízgazdálkodás a kitűzött célok megvalósításában szerepet kapjon.

Az integrált vízgazdálkodás, mint a vízügy „belső” módszere mellett az elmúlt két utolsó évtizedben egyre inkább teret nyert a „nexus” elve. Ennek lényege az eddig egymástól elkülönülve irányított szektorok kölcsönös figyelembevételére. Az integrált vízgazdálkodás és a nexus különbségét talán úgy lehet a legjobban jellemezni, hogy a nexust mint a korszerű (integrált) vízgazdálkodás más nexusok – pl. energia, talaj – felé is kapcsolatot teremtő „keretfeltételének” tekintjük. Ez a keretadó szerep természetesen vonatkozik a nexusba összevont egyéb szektorokra is. A nexus gondolata a Davosi World Economic Forum eredménye, ami a 2011-ben tartott bonni nexus konferencia óta széles körben terjed.

⁵ Transforming our world. The 2030 Agenda for Sustainable Development. 35 p. www.undocs.org/A/RES/70/1. (Megtekintve: 2021. július 12.)

A „nexus” eredetileg a víz, az energia és az élelmezési biztonság kapcsolatára lett megfogalmazva,⁶ de az említett hármas nexus mellett a víz, a közegészség, a hulladék- és talajgazdálkodás kapcsolatai is figyelemre méltóak. Ezek szerint több és akár többdimenziós nexusok is léteznek. Az eredetileg szektoron belüli integrációra vonatkozó erőforrás vagy természeti kincsközpontú integrált víz- és tájgazdálkodás a nexussal egy egybekötött multiszektoros feladattá bővült.

A nexus elvei széleskörűen elfogadottak. Mindazonáltal alkalmazása a gyakorlatban komoly nehézségekkel jár. A nexusban rejlő komplexitáson túl a bevont szektorok történelmileg kialakult erősen különböző kormányzati és értékstruktúrájára utalhatunk, amik önmagukban is rendkívül színesek lehetnek. Az energiaellátásban a világpiac diktálta árakkal és többségében magán, vagy legfeljebb félállami ellátókkal állunk szemben. Számos országban – és ide nem csak a szegény országok tartoznak – az élelmiszerellátás, bár túlnyomórészt privát kézben van, mégis masszív politikai és anyagi támogatást élvez. Akár a szabályozott élelmiszerárakra gondolunk, akár az EU agrárszubszencióira. A vízszektorban, elsősorban a roppant vízigényes mezőgazdaságban sokszor a reális költségeknél alacsonyabb vízdíjakat határoznak meg. Ugyan senki sem vonná kétségbe, hogy a víz és a napi betevő falat közvetlenebbül kielégítendő igény, mint bármi más, mégis a megfelelő szektorok értékrendszere és monetáris

ereje messze elmarad az energiaszektoré mögött. Ezáltal a nexus egyensúlyban tartása csakis politikailag megfogalmazott prioritások figyelembe vételével lehetséges.

A víz- és tájgazdálkodás szemszögéből nézve ez azt jelenti, hogy ezek nem csupán mérnöki, vagy egyéb szakmai/tudományos problémák, hanem elválaszthatatlanok a mindenkori társadalmi törekvésektől, az azokat meghatározó értékrendszertől és társadalmi vitáktól. Vagyis a landscape és waterscape összefonódása sem elegendő a soundscape egyidejű bevonása nélkül.

A landscape és waterscape gazdasági hasznosítása, védelme vagy másmilyen átalakítása általában hosszú időszakokat érint, és kevés kivétellel irreverzibilis. Komoly beruházási igénye még jobban aláhúzza társadalmi jelentőségét és függőségét. Ez természetesen politikai függőséget is jelent, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. A soundscape bizonyos fókig mindezeknek a fizikai és biológiai változásoknak társadalmi, történelmi – és természetesen zenei – kísérője, vagy mint egy társadalmi igény megfogalmazása, akár elindítója is lehet.

Mit kínál a „landscape–soundscape–waterscape” koncepció?

A fenti összefoglaló rámutatott a víz- és tájgazdálkodás jelenlegi alapelveinek és módszereinek néhány alapvető problémájára. Ezek jó része onnan ered, hogy nincs véglegesen kidolgozva, hogy az integrált gazdálkodás és a nexus mennyiben tekinthető filozófiának, szakmai alapelvnek, vagy akár egy módszernek, mely alkalmazását mintegy használati utasításokban lehetne – és kellene – megfogalmazni. Úgyszintén nehéz egyértelműen eldönteni, hogy milyen léptékben és hány dimenziós nexusban kell gondolkodni és cselekedni ahhoz, hogy egy

6 Hoff, Holger: Understanding the Nexus. Background Paper for the Bonn 2011 Conference. The Water, Energy and Food Security Nexus. Stockholm Environment Institute, Stockholm. Stockholm, 2011. 51 p.; Lawford, Richard et al.: Basin perspectives on the Water–Energy–Food Security Nexus. = Current Opinion in Environmental Sustainability, 2013. Volume 5. Issue 6. 607–616. p.

probléma megoldásának keresése integráltnak, illetve nexusmegfelelőnek és végső soron fenntarthatónak minősüljön. Hasonló a helyzet a tájgazdálkodással, az integrált földhasználat számos megközelítésével, aminek alapjai ugyancsak hosszú évtizedekre tekintenek vissza – lásd pl. a korábban említett FAO földértékelési irányelveit –, de aminek gyakorlata messze van még a harmonikus megoldásoktól.

A landscape–soundscape–waterscape gondolat kiinduló pontja annyiban hasonlít az integrált gazdálkodáshoz, hogy a figyelembe vett terület természeti adottságait és készleteit veszi alapul. Ellentétben az integrált vízgazdálkodással, a javasolt landscape–waterscape integráció magáévá teszi a már többször megfogalmazott – és szakmailag „követelt” – föld(talaj)- és víz-készletek integrált figyelembe vételét és együttes kezelését. Nem szabad elhallgatni, hogy ez az integráció nem egyszerű, mert ez a két alapvető természeti kincs, hasonló módon, mint a nexussal kapcsolatban említett szektor kormányzási problémával néz szembe. Megemlíthetjük, hogy földet vásárolhatunk, ami így magántulajdon lehet, ez azonban nem vonatkozhat a vizekre. A víz egy éves körforgású mobil készlet, a föld gyakorlatilag „helyhez kötött”, igaz, hogy eloszlását – beépítés, erdőirtás, renaturalizáció – és minőségét (talajdegradáció) tekintve ez is változó. Míg a föld az állami szuverenitásnak teljes mértékben alá van vetve, ez a „dogma” már korántsem érvényes a határokat átszelő vízfolyások vízhozamát illetően.

Ezek a különbségek egy alapvető problémát fémjelznek. Meggyőződésünk, hogy a föld és víz integrált kezelését elsősorban jól definiált, emberi léptékű régiókban tudjuk megkísérelni. Egy ilyen régió lehet akár egy tájegység, a benne foglalt települések,

infrastruktúra, mező- vagy erdőgazdasági, továbbá természetvédelmi területei mozaikjával, vagy egy waterscape (vízgyűjtő, sziget, tavak parti zónájukkal stb.).

A természetileg és fizikailag áttekinthető „projektterület” még egy döntő karakterisztikával kell bírjon. Ezt a harmadik, de tulajdonképpen döntő követelményt írja le, amit a cikk elején soundscape-nek nevezünk. Mint ahogy harmónia nélkül egy zenemű is – sokak számára – élvezhetetlen, ugyanúgy egy régió diszsonáns (vissz)hangja, a mögötte rejlő egyetértés és együtt cselekvési akarat hiányát kongatná.

Meg vagyunk győződve, hogy a landscape–soundscape–waterscape összefüggése nem határoz meg egy olyan módszert, ahol az egymást követő lépések szinte „kipipálhatók” lennének, függetlenül attól, hogy egy mezőgazdasági vagy ipari tájról van szó, hogy egy síkságon vagy a hegyek közt járunk. A „három scape” koncepciója egy kísérlet, hogy az eddigi fejlesztési elgondolások erősen technikai és adminisztratív jellegén túllépve aktív transzdiszciplináris részvétellel fogalmazzon meg célokat és keresse a problémák megoldását.

Bár a javasolt integráció a fellelhető természeti és humán erőforrások közös értékelésén és értékesítésén alapul, nem tartjuk kizárólagosnak, hogy a gondolatmenet feltétlenül egy, a vízhez, vagy/és a földhöz kapcsolódó kérdéskörből kell hogy kiinduljon. A soundscape mint a régió hangja – vagy echója – ugyanúgy artikulálhat egy fontos társadalmi értéket vagy igényt, jövőbe mutató törekvést.

Az FTI–iASK keretében együtt dolgozó, különböző tudomány és kulturális területekhez tartozó kutatók közös erőfeszítésére van szükség, hogy az itt felvázolt koncepciót a Szigetköz példáján kidolgozzuk, és gyakorlati használhatóságát kipróbáljuk.

JÁNOS BOGÁRDI – ZOLTÁN MIZSEI –
GERGELY TÓTH:
LANDSCAPE, SOUNDSCAPE,
WATERSCAPE. ENTWURF
DER GRUNDPRINZIPIEN
EINER ZUKUNFTSORIENTEN
REGIONALEN ENTWICKLUNG

Die Veränderungen in der Welt machen immer drängender, daß die Verwertung der Vorräte der Natur den Anforderungen der Nachhaltigkeit entspreche. Der kurzen kritischen Analyse der international angenommenen Planungs- und Verwertungsmethoden folgt die Demonstration einer innovativen Zugangsweise wobei landscape (Landschaftsverwertung), waterscape (Ausnützung der schaffenden Kraft des Wassers) und soundscape (soziale, künstlerische, politische Faktoren) gleichzeitig berücksichtigt werden.

JÁNOS BOGÁRDI – ZOLTÁN MIZSEI –
GERGELY TÓTH:
LANDSCAPE, SOUNDSCAPE,
WATERSCAPE.
CONCEPTUAL OUTLINES FOR
A FUTURE-ORIENTED REGIONAL
DEVELOPMENT

Changes in the world make it increasingly urgent to ensure that our natural resources are used in line with the requirements of sustainability. A brief critical analysis of internationally accepted planning and utilisation methods is followed by a presentation of development ideas based on the simultaneous consideration of landscape utilisation (landscape), presence and formative power of water (waterscape) and the voices of social opinions, memories, artistic and political trends and moods (soundscape). Addressing development issues by integrating these three “scapes” goes beyond the existing professional planning and utilization frameworks.